

DIN ACTIVITATEA ASTREI ÎN PERIOADA 1914 – 1918

Dorin Goția

Ansamblul măsurilor antiromânești până la acest război nu a afectat direct Astra, dar și asupra ei s-a abătut furia acelor care doreau un „stat unitar național maghiar”. Dacă situația politică internă și externă a Ungariei dualiste impunea o amânare a planului lui Huszár Antal, permițând un respiro pentru români, războiul în schimb, provocat de guvernării de la Budapesta și Viena ca unică soluție pentru salvagardarea propriilor interese „naționale”, îi va lovi pe cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei prin sacrificii de sânge, persecuții, deportări și foamete.

Meritele pe care societatea sibiană și le făcuse până în 1914 sunt relevate nu numai de prestigiul de care se bucura între români prin realizările obținute, dar și de zbuțierea ei în încercarea de a supraviețui evenimentelor ulterioare și, apoi, de a participa la acțiunea generală de desăvârșire a unirii.

Noile condiții în care trebuia să acționeze Astra conțineau toate aspectele negative pe care războiul le lasă în afara liniei de foc: foamete, inflație, mobilizări, persecuții politice, sistarea adunărilor generale ale asociațiilor culturale, ca și propagandei culturale și economice, dezorganizarea sistemului de funcționare al „Asociațiunii” ș.a.¹

Să urmărim la început aspectele esențiale din munca „Asociațiunii”, modul de repercutare a războiului asupra ei.

Mult consolidată până la izbucnirea ostilităților, situația materială și activitatea asociației din Sibiu s-a înrăutățit an de an, ajungând în cea mai gravă criză de la înființarea sa.

Bugetul, de care depindeau toate proiectele Astrei, se diminuau vizibil prin scăderea posibilităților materiale ale membrilor, prin mobilizările excesive între români (mulți membri ai acestei societăți), care îngreunau sau anulau viața despărțimintelor.

1. *Arhivele Statului Sibiu, fondul Astra*, doc. nr. 708/1915 – proces verbal din 22 iulie 1915, f. 118-119. În acest proces verbal este precizat că din cauza războiului și prin ordonanța ministerului, probabil cel de interne, s-a oprit „ținerea adunărilor cu caracter regnicolar”. *Raportul general al comitetului central al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român despre lucrările îndeplinite în anul 1914, în revista Transilvania*, anul XLVI, 1915, nr. 7-12, p. 101-102; *Reportul general... în anul 1918, și o privire asupra lucrărilor comitetului în anii 1913-1918*, anul L, 1919, nr. 1-12, p. 7. Vezi și George Cipăianu, *Astra și oficialitatea maghiară la începutul anului 1918, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj*, XV, 1972, p. 357. Pentru *fondul Astra* nu vom mai menționa A.S.S.

Urmărind bilanțul Astei pentru perioada 1913 - 1918 constatăm totuși că, în pofida greutăților create de război, bugetul este în continuă creștere. De la 1.207.455,74 coroane în 1913 se înregistrează o creștere în 1915, la 1.266.133,90 coroane, în 1917 la 1.307.367,08 coroane, ca în 1918, să ajungă la 1.410.056,59 coroane (anexa 1)*. Acest lucru se datora faptului că averea acestei societăți culturale, care se afla investită în valori imobiliare și acțiuni, în special, sporea prin veniturile acțiunilor și fundațiilor administrative. Dar și această sursă se prezenta sub nivelul perioadei antebelice „din cauza etaloanelor și dividendelor scăzute”². Cât despre taxele încasate de la membri se constată o scădere alarmantă de la 24.599,15 coroane în 1914 la 10.017,62 coroane în 1918 (anexa 1), iar fondul de rulaj, redus, îi îngreădea câmpul de mișcare. Nu încapă îndoială că „inflația progresivă din vremea de război reducea mult consistența... reală” a sporului marcat în buget³.

Împrejurările dificile s-au răsfrânt și sub alt aspect asupra asociației românești. Pentru a nu fi considerată fără „sentimente naționale”, „Asociațiunea” s-a încadrat în acțiunea oficială de subscriere la împrumutul de război al statului cu suma de 50.000 coroane (40.000 în 1915 și 10.000 în 1917), la colecta Crucii Roșii din imperiu cu 100 coroane în 1915 și la „întreprinderea” *Ostașul de fier* din Sibiu cu aceeași sumă⁴.

Însemnate fonduri din bugetul societății culturale din Sibiu erau îndreptate spre formarea de cadre noi, bine pregătite. Tradiția acordării de ajutoare și burse era veche și a fost continuată și în deceniul al 2-lea al secolului marilor dispute mondiale. „Asociațiunea” sprijinise formarea a numeroși meseriași, ajutase la terminarea studiilor medii și superioare a unui mare număr de elevi și studenți. Scrisorile adresate de studenții români din Budapesta, Viena și Graz pentru obținerea de burse emoționează și la un interval de aproape un secol, deoarece obstacolele pe care acești tineri, care întruneau aspirațiile românești spre lumina culturii, trebuiau să le depășească, nu erau deloc ușoare.

Din cele 144 de burse oferite s-au utilizat doar 123 în sumă de 26.250 coroane din cauza mobilizărilor. Cele mai multe au fost acordate elevilor unor școli medii teoretice (78-gimnazii), apoi studenților (41) și elevilor unor școli românești sau austriece cu profil practic (25 meserii). De la 25 de burse a 6.780 coroane oferite în 1913/14 s-a ajuns în anul 1916/17 la 22 de burse a 4.470 coroane (anexa 2).

„Asociațiunea”, ca un organism cultural viabil, manifesta același optimism de peste o jumătate de secol, având puterea și speranța să acorde în continuare atenție problemei consolidării intelectualității românești și a măririi numărului de cadre specializate.

* Cele 4 anexe au fost întocmite după revista *Transilvania*, deși datele însumate sunt adesea incomplete. Indicii valorici sunt exprimați în coroane.

2. Rev. *Transilvania*, anul XLIX, 1918, nr. 1-12, p. 14-15; 1919, p. 26; G. Cipăianu, *op. cit.*, p. 356.

3. G. Cipăianu, *op. cit.*, p. 356.

4. *Fond Astra*, doc. nr. 512/1916, f. 94-95; 743/1916; reg. nr. 34, p. 42; rev. *Transilvania*, 1915 nr. 1-6, p. 92; anul XLVII, 1916, p. 109; anul XLVIII, 1917, p. 94-95, 113; 1919, p. 15, 19.

Despărțămintele au însumat în esență scopul „Asociațiunii”: eliminarea subdezvoltării economice și emanciparea culturală. Fără ele centrala din Sibiu nu ar fi putut exista ca un element durabil în cultura românească, fiindcă de aici veneau donațiile și taxele cele mai însemnate și, tot aici, dascălii și preoții au devenit eroii anonimi ai neamului în efortul lor de peste o jumătate de secol.

Obstrucțiile guvernului maghiar față de această asociație datează încă de la începutul dualismului, dar punctul culminant până la război l-a constituit planul lui A. Huszar din 1907 și reluat în 1917⁵, vizată spre a fi lichidată, „Asociațiunea” își continuă politica de cuprindere a cât mai mulți români în acțiunile pe care le iniția. Mai mulți intelectuali români din Budapesta, în frunte cu profesorul universitar și deputatul Ioan Ciocan, au solicitat în 1914 aprobarea înființării unui despărțământ în capitala maghiară. Deși nu știm dacă s-a mai înființat, faptul constituie o dovadă grăitoare că între intelectualii români care trăiau și lucrau la Budapesta exista o solidaritate națională, care zăgăzuia și ea tendințele de deznaționalizare ale guvernului⁶.

Modul în care Astra cimentă solidaritatea dintre români, irita nu numai guvernul, ci și autoritățile locale. În rapoartele lor pe anul 1914, despărțămintele Gurghiu și Brașov aduc la cunoștința comitetului central atitudinea negativă a autorităților locale. Dacă la Hărman, comitatul Brașov, primăria împiedică adunarea generală a despărțământului din 1914 sub pretextul că ar exista un caz de scarlatină⁷, în despărțământul Gurghiu românii sunt siliți să raporteze în același an că au „delăturat piedicile puse de administrație”⁸.

Din cele 82 de despărțăminte câte erau în 1913, 54 se remarcaseră prin spiritul lor activ. Își dovediseră viabilitatea cele 488 de agenturi și 594 biblioteci, câte cuprindeau despărțămintele. În anul izbucnirii ostilităților, eficiența subdiviziunilor societății sibiene se face simțită și prin creșterea numărului lor la 87, a agenturilor la 523 și al bibliotecilor la 626, cifre care vor rămâne apoi neschimbate. Și valoarea bunurilor deținute de despărțăminte exprima fidel expansiunea și rolul lor pe teritoriul transilvănean. Astfel, de la 20.230,48 coroane în 1913, valoarea averii deținute de despărțăminte va marca în anul următor un excendent de 9.398.84 coroane (anexa 3).

Propaganda culturală și economică a fost în cea mai mare parte sistată de către *Astra*, atât din cauza situației excepționale cât și din cauza autorităților. Adunările generale ale „Asociațiunii”, ca și cele ale despărțământelor, suspendate de organele oficiale, anulau orice posibilitate de continuare a acțiunilor tradiționale; organele de conducere nu au mai putut fi realese.

Efectele negative ale conflagrației mondiale își făceau simțite an de an tot mai intens consecințele. În afara numărului mare de membri, mulți directori sau membri ai comitetelor cercuale, fuseseră chemați sub arme, despărțămintele

5. G. Cipăianu, *op. cit.*, p. 359-371.

6. Fd. *Astra*, doc. nr. 1503, pr. verb. din 4 iulie 1914.

7. *Ibidem*.

8. *Ibidem*, doc. nr. 810/1915. Vezi și doc. nr. 661/1914 – pr. verb. din 7 martie 1914, f. 27.

încetând aproape orice activitate. Dacă mai adăugăm inflația, specula cu alimente, persecuțiile și internările în lagăre a intelectualilor români după intrarea României în război, ne sunt clare condițiile de loc propice în care a încercat să supraviețuiască societatea sibiană.

Pentru Astra încasarea taxelor devenise una din condițiile necesare atingerii obiectivelor propuse. Deși la multe dintre ele în noile condiții se renunțase, totuși adaptarea la noua situație presupunea: eforturi mari pentru activizarea despărțămintelor, realizarea unui program minim de publicații, acordarea de burse, sprijinirea școlii de fete, receptivitatea în fața noilor cerințe, ca și o suplețe în modul de abordare și înfăptuire a tuturor problemelor care să o ferească de intențiile oficiale gândite de un A. Huszar.

În 14 martie 1915 despărțământul Jibou, raportând acțiunile întreprinse în anul precedent, observa că guvernul „pe lângă mulți membri zeloși ai despărțământului a chemat pe câmpul de luptă și majoritatea comitetului nostru cercual (notar, casier, controlor), iar împrejurările excepționale absorbind energia și atenția tuturor, de atunci încoace activitatea încă s-a redus la ținerea în evidență a agendelor culturale, care sperăm să le putem rezolva după revenirea vieții publice normale”⁹. Despărțământul Sălciua era mai concis și mai categoric: „în fața tunurilor orice mișcare culturală a încetat”¹⁰.

Rapoartele anuale ale despărțămintelor conțin multe amănunte despre mobilizări. Astfel, directorii despărțămintelor Brad și Ciuc erau „înrolați în miliții”¹¹, în timp ce în Dumbrăveni directorul era mobilizat pe frontul de est¹².

Unele despărțăminte ca Vârșeț, Panciova ș.a. au motivat prin situația de război modesta activitate de pe teritoriul lor, altele prin mobilizările masive¹³.

Dar și Silviu Dragomir, secretar al despărțământului Sibiu, comunica în 7 septembrie 1915 comitetului central că „în anul acesta nu ne-a fost cu putință de a dezvolta vreo activitate” cu excepția taxelor încasate (480 coroane)¹⁴.

În 1915 din 87 de despărțăminte doar 29 au răspuns apelului comitetului central, informând asupra slabei lor activități. Unele reușiseră să încaseze taxele de membru, cum s-a întâmplat la Săliște, unde „s-a folosit amvonul bisericilor... și spre a da poporului îndrumări și sfaturi de natură economică”. Tot în acest despărțământ conducătorii comunelor” s-au îngrijit de procurarea bucatelor necesare popularității, iar în Săliște s-a organizat o societate pentru consumul de carne”¹⁵.

În 1916 inactivitatea despărțămintelor a devenit aproape generală. Ca o excepție, despărțămintele Brad și Făgăraș și-au ținut adunările cercuale, care au prilejuit alegerea noilor organe de conducere pe 3 ani, distribuirea unui ajutor

9. Ibidem, doc. nr. 250/1915.

10. Ibidem, doc. nr. 395/1915.

11. Ibidem, doc. nr. 745, 746/1915.

12. Ibidem, doc. nr. 746/1915.

13. Ibidem, doc. nr. 392, 431/1915; rev. *Transilvania*, 1918, nr. 1-12, p. 13.

14. *Fd. Astra*, doc. nr. 866/1915. Vezi și doc. nr. 602, 783/1915.

15. Ibidem, doc. nr. 446/1916; rev. *Transilvania*, 1916, p. 99.

de 100 coroane (la 8 ucenici), donat de banca „Crișana” din Brad, ținerea a două conferințe, încasarea taxelor și acordarea de 3 premii a câte 10 coroane¹⁶.

Nu a crescut nici acum numărul despărțămintelor, al agenților comunale, al bibliotecilor populare ori al averii deținute de despărțăminte. Puține despărțăminte (24) au răspuns comitetului central care le solicita rapoartele de activitate¹⁷. S-a urmărit în special strângerea taxelor, difuzarea calendarelor „Asociațiunii” și chiar distribuirea unor cărți soldaților români din spitale, asupra cărui fapt ar merita să mai revenim¹⁸.

Despărțămintele Baia Mare, Beclean, Târnăveni, Dumbrăveni, Mociu, Sighet au returnat circularele centralei cu observația că directorii sunt mobilizați. De asemenea, în despărțământul Timișoara, unde fostul director R. Carabașiu a fost chemat pe front, conducerea a fost încredințată dr. Valeriu Mezin, avocat și membru pe viață al „Asociațiunii”¹⁹. Despărțămintele Mediaș, Mociu, Odorhei, Reghin, Sighet și Turda returnaseră, de altfel, cu un an înainte circulara comitetului central cu mențiunea că directorii sunt mobilizați, așa cum se știa deja despre cele 13 despărțăminte²⁰.

Pentru anul 1917, acțiunile despărțămintelor s-au redus și mai mult, fiindcă raportul pentru anul respectiv nu le mai consemnează. Puține date relevă raportul din 1918, când abia 6 despărțăminte Blaj, Lăpușul-Unguresc, Sălciua, Săliște, Sibiu și Vârșeț au încasat și predat taxele; cele restante s-au adunat prin adrese trimise nominal, sistem prin care s-a obținut suma de 6.791,75 coroane²¹.

Comitetul central inițiasese de multă vreme conferințe pe teme educative ori economice în toate despărțămintele. Din vasta corespondență despre conferințele din despărțăminte o scrisoare se detașează de celelalte prin ineditul ei. Fără să fie angajat pe postul de conferențiar al „Asociațiunii”, deputatul Teodor Mihali, donator al sumei de 5.000 coroane, propune, conform procesului verbal al comitetului central, un „plan de muncă pentru propaganda economiei naționale în cadrele Asociațiunii”, iar prelegerile „ce se vor aranja din partea biroului, pentru răscumpărarea acestei sume” sub forma unui curs de doi ani, să aibă loc „mai ales în comitatele Solnoc-Dobâca, Sătmăruș, Maramureș și Bihor”²². După ce în 1913 se atinsese impunătoarea cifră de 1.217 „prelegeri” plus alte 242 ale conferențiarilor, numărul acestora scade în 1914 la 575, cu 642 mai puțin ca în anul precedent. În anii 1915-1918 conferințele dispar cu totul din acțiunile societății sibiene, dacă exceptăm cursul „cooperativ”, acțiune singulară de altfel (anexa 3).

Cei doi conferențieri, angajați permanent, unul cu probleme de agronomie, celălalt pentru înființarea de cooperative, au desfășurat acțiuni notabile până la

16. *Rev. Transilvania*, 1917, p. 103.

17. *Ibidem*, p. 104.

18. *Ibidem*, p. 105.

19. *Ibidem*, p. 104.

20. *Ibidem*, 1916, p. 101.

21. *Ibidem*, 1919, p. 20; *fd. Astra*, doc. nr. 820/1917.

22. *Rev. Transilvania*, 1919, p. 20; *fd. Astra*, doc. nr. 1503/1914 pr. verb. din 4 iulie 1914, f. 80-81.

1914. Conferențiarul agronomic a susținut 219 prelegeri (în alte rapoarte anuale 233) în 103 comune din 20 de despărțăminte, iar cel cooperatist a conferențiat în 23 comune în perioada 2 octombrie – 31 decembrie 1913. Până la 1 iulie 1914 propaganda asiduă în rândul țăranilor a avut ca rezultat înființarea de 25 cooperative, alte 9 urmând a lua naștere²³. „Asociațiunea” se confunda cu interesele țăranimii române, devenind în conștiința acesteia nu numai un factor cultural, ci și un factor economic, indispensabil. La sfârșitul anului următor conferențiarul agronomic a mai susținut 138 conferințe, dar din cauza situației generale a trebuit să renunțe la postul său²⁴. Cursul „cooperativ” din 28 ianuarie – 3 februarie 1915 organizat de N. Iancu la Sibiu și la care au participat 8 funcționari a 6 bănci populare a fost ultima acțiune demnă de a fi semnalată²⁵.

Compoziția numerică a categoriilor de membri este revelatoare pentru două aspecte: scăderea continuă a numărului de membri ordinari și ajutători, care reprezentau majoritatea și relativ lentă, dar sigură a altor categorii, a celor onorari și a secțiunilor. Era firesc ca masa susținătorilor să scadă, dacă avem în vedere condițiile grele de viață. Numărul membrilor ordinari se prezintă astfel: 1.732/1 august 1914, 1.211/1 noiembrie 1915; 1.271/1 noiembrie 1916; 1.083/1918. Membrii ajutători dispar din 1916 după ce în 1914 erau 7.664, iar în 1915 scăzuseră la 6.725. Membrii onorari scad de la 12/1917 la 7 în 1918, iar cei ai secțiunilor de la 324/1914 la 313 în 1918, deci o diferență nesemnificativă. Numărul membrilor fondatori și pe viață a sporit aproape constant, ceea ce alimentează ideea că unirea a fost un deziderat național al tuturor românilor și numai al lor, indiferent de apartenența socială. De la 144 în 1914 numărul membrilor ajunge în 1918 la 181, iar cel al membrilor pe viață de la 492 în 1914 la 1.271 în 1916 și 1.083 în 1918. Din punct de vedere global numărul de membri este în diminuare vizibilă până în 1916/1917 astfel: 10.368 în 1913, 8.963 în 1914; 2.769 în 1915, 1.679 în 1916²⁶. Noii membri din 1917-1918 au determinat ascendența curbei până la numărul de 2.168 pentru 1918. Dacă unele din cifre sunt relative, în schimb sunt exacte cele referitoare la noii membri fondatori și pe viață în anii 1917-1918. Din cei 18 membri fondatori, 4 sunt bănci: „Vulturul” din Târnăveni, „Mărgineana” din Poiăna Sibiu, „Izvorul” din Sângeorgiu, „Steaua” din Petrovaselo. Se mai disting: Comunitatea de avere din Caransebeș și Demetriu Bălănescu, proprietar din Biserica Albă și donatorul sumei de 800 coroane. Institutele de credit „Andreiana” din Rășinari, „Armonia” din Cincul Mare, „Soldații români”, poșta de Câmp 298”, Sabin Oprean, profesor la școala Astrei, Ioan F. Negruțiu din Blaj, 11 preoți ș.a. din totalul de 33, au devenit membrii pe viață²⁷. Aceste taxe mult mai ridicate au compensat în parte pierderile survenite la încăsarea taxelor de la categoriile de membri numeroși.

23. *Rev. Transilvania*, anul XLV, 1914, p. 243; 1915, p. 103, 104

24. *Ibidem*, 1915, p. 145.

25. *Ibidem*, 1916, p. 102; 1919, p. 12. Vezi și *fd. Astra*, doc nr. 1019/1915.

26. *Rev. Transilvania*, 1914, p. 246, 249-250, 310-311, 340-382; 1915, p. 109-110; 178-210; 1916, p. 107-108, 136-165; 1917, p. 112-113, 142-168; 1918, p. 40-67; 1919, p. 7, 10, 14, 18-19, 26-31, 70-98. Ca și în alte situații rapoartele conțin cifre contradictorii pentru aceeași problemă. Vezi și *fd. Astra*, doc. nr. 99/1916; 403/1923, f. 2-3, 5-6.

27. *Rev. Transilvania*, 1917, p. 172-173; 1918, p. 11-12.

Cu cât se apropia sfârșitul războiului cu atât încrederea în întregirea patriei se intensifica. Dorind să sprijine societatea de pe Cibin, elevii școlii din Geoagiu de Sus, conduși de învățătorul V. Dragomir, au achitat suma de 10 coroane pentru ca școala lor să fie recunoscută ca „membru ordinar” al „Asociațiunii”²⁸. La fel au procedat învățătorii și preoții din Cetatea de Piatră la îndemnul protopopului I. Ludu, cu toții (55) devenind membrii ordinari prin cotizarea sumei de 550 coroane²⁹.

În frunte cu Banca „Albina”, instituțiile de credit românești din Transilvania au sprijinit neconținut asociația culturală sibiană. Iar acțiunile conferențiarului cooperatist al Astei, N. Iancu, fost inspector al Băncilor populare din Bucovina, până la 1 octombrie 1913 și inițiatorul înființării a 25 de cooperative până la 1 iulie 1914, constituiau nu un act de grațitudine, ci politica economică de cea mai mare urgență pentru români³⁰.

Multiplele planuri în care Astra dădea dovada capacității ei pretindeau fonduri direct proporționale cu ambițiile ei de prosperitate națională. Apeluri adresate băncilor au fost numeroase, în 1914 însă se aduc noi argumente. „Acțiunea băncilor ungurești din Budapesta, care au început o propagandă pentru întrebuițarea unei părți a venitului pentru scopuri culturale, poate servi băncilor românești ca un avertisment serios. Lupta culturală nu se poate susține fără mijloace materiale. Iar cel ce nu știe jertfi pentru cultura lui e inferior și rămâne învins”³¹. Mulți membri de vază a pierdut „Asociațiunea” prin moarte naturală în tot cursul războiului, dar numeroase au fost și pierderile pricinuite de război. Rapoartele anuale consemnează doar pe cei mai importanți, despre ceilalți despărțămintele, cele mai multe inactive, nu au raportat nimic. În 1914/1915, 1918 au murit pe front: 4 membri ai secțiilor școlare (dr. Alexandru Bogdan, profesor din Brașov, Horațiu Deac, profesor în Gherla, Vasile Micula, profesor în Brașov, dr. Avram Sădeanu, profesor în Arad), 1 membru fondator (Petru Mocioni), 2 membri pe viață (avocatul dr. Ștefan Chirilovici din Ilia, directorul despărțământului respectiv, avocatul dr. Victor Gael, directorul despărțământului Ciachi-Gîrbău și dr. Ioan Suci, despărțământul Jibău), 2 membri ordinari (Petru Ion, contabil din Beiuș și dr. Dionisie Stoica, director de bancă și al despărțământului Mărghita)³².

Către biblioteca centrală a „Asociațiunii” s-a îndreptat atenția multor membri, simpatizanți, instituții culturale sau administrative din imperiu, România sau străinătate. Fondul de cărți se ridică în 1913 la 7.228 titluri, iar în 1918 la 18.024. Războiul nu a putut opri procesul de îmbogățire a bibliotecii prin donații și achiziții, cifrele fiind revelatoare (anexa 4).

28. Elevii unei școli primare contribuie pentru Asociațiune, în Transilvania, 1918, p. 72.

29. Un exemplu care ar trebui urmat, în Transilvania 1918, p. 72; fd. Astra, doc. nr. 588/1918.

30. Rev. Transilvania, 1914, p. 234, Vezi și art. Activitatea conferențiarului cooperatist, p. 76-77; fd. Astra, doc. 1172/1914; 754/1917; 600, 638/1918.

31. Rev. Transilvania, 1915, p. 78-79 în Adresa Asociațiunii către bănci. Vezi și Băncile noastre pentru cultura poporului, p. 119.

32. Fd. Astra, doc. nr. 1780, 1834, 1920/1914, 12, 618, 846/1915; 358, 410/1916; Rev. Transilvania, 1915, p. 84, 103, 210-212; 1916, p. 75, 165-166, 170; 1917, p. 169-170; 1918, p. 67-68, 71; 1919, p. 98. Vorbirea de deschidere a domnului Andrei Bârseanu, în Telegraful Român, anul LXVII, nr. 122 din 31 dec. 1919, p. 4.

Ca și în cazul bibliotecii, Muzeul Astrei și-a sporit depozitele cu donații, care chiar dacă nu au fost cantitativ la nivelul anilor antehelici, sunt totuși semnificative pentru atitudinea românilor ardeleni. Alături de sute de obiecte donate, băncile românești și persoanele private au donat între 1915-1918 suma de 7.786,60 coroane (anexa 4).

Secțiunile științifice și literare ale „Asociațiunii” fuseseră în 1914 reorganizate în vederea unei mai mari specializări și eficacități. Este vorba de secțiunile literar-științifică, istorică-etnografică, de științe sociale, de științele naturii, de medicină, școlară, economică, tehnico-industrială³³. Printr-o colaborare la publicațiile Astrei a membrilor acestor secțiuni se urmărea utilizarea atât a forțelor proprii, cât și impunerea secțiunilor în lumea științifică. Dar în anii de restriște secțiunile nu s-au putut întruni, ceea ce înseamnă că s-au anulat aproape toate încercările de activitate a lor³⁴.

Târziu, în 1918, mai găsim mențiuni despre secțiunea istorică și școlară. Din încredințarea secțiunii istorice, I. Lupaș a predat manuscrisul Mitropolitul Andreiu Șaguna spre tipărire în colecția Biblioteca populară a Asociațiunii; de asemenea, secțiunea a verificat pentru tipar lucrarea preotului Liviu Iancu, Monografia comunei Bobilna. La rândul ei secțiunea școlară a cenzurat manuscrisul Sfaturi și îndemnuri de preotul Gh. M. Pteancu³⁵.

Dezorganizate din cauza evenimentelor, iar membrii lor în imposibilitatea de a colabora și tipări, secțiunile așteptau momente prielnice pentru realizarea lor deplină. Ele cuprindeau elita intelectualității românești transilvănene, care a dat mari dovezi de patriotism și în perioada amintită și care se va înscrie după unire printre acei aprigi susținători ai României întregite și ai antirevizionismului.

Elementul cel mai semnificativ și eficace al „Asociațiunii” până la 1918 era cu siguranță cel al editării de publicații și cărți. Cu toate criticile și disputele îndelungate în jurul lor, publicațiile și aparițiile editoriale datorate celor din Sibiu și-au câștigat o poziție de excepție în cultura românească din Ardeal.

Revista Transilvania, cea mai însemnată în planul științific, a fost editată în numere tot mai puține, cumulative și cu o paginație minimă dacă exceptăm numărul din 1914 (anexa 4). Odată cu numărul 7-12 din 1915 se renunță și la hârtie velină, iar materialele științifice sunt concentrate abia în câte un număr în anii 1915-1917.

La rândul ei vestita Bibliotecă populară se reduce de la 11 broșuri a 120.000 exemplare în 1913 la cele 10.000 ex. calendare în perioada 1915-1917 (anexa 4). Colecția *Biblioteca Tineretului* nu s-a mai continuat în acești ani, 1913-1918, și deci nu mai comportă discuții.

Suscită interes și ideile propagate prin aceste publicații în deceniul al doilea din secolul nostru. Prestigioasă pe ambele versante ale Carpaților, *revista Transilvania* și-a menținut spiritul militant deschis până la intrarea

33. Rev. Transilvania, 1914, p. 247; 1919, p. 5-6.

34. Ibidem.

35. Ibidem., 1919, p. 20; fd. Astra, doc. nr. 1466, 1706/1914; 1502/1914, f. 75; 1011/1918, p. 160-161; 1141/1918, p. 183-194; 1485/1918, p. 31-322.

României în război, moment după care a trebuit să se supună cenzurei de război.

Reformele preconizate de guvern în domeniul învățământului stârneau reacții violente în toată presa românească din Transilvania, atentă la orice încercare de știrbire în folosirea limbii române în școală. Notița *În legătură cu reforma învățământului secundar*, publicată în revista „Asociațiunii”, trage un semnal de alarmă asupra intențiilor camumflante ale ministrului Instrucțiunii publice, Bela Jankovich, care pregătea un proiect de reformă a învățământului secundar în care limbile clasice ar ceda prioritatea celor moderne. Se reproduce din ziarul *Unirea* din Blaj (Nr. 102/1913) un întreg pasaj referitor la necesitatea „ca secția școlară a Asociației să intervină la ministru de culte, având ca în toate chestiile de instrucție care privesc școlile medii românești să fie ascultată și părerea noastră”³⁶.

În anul următor, 1915, revista *Transilvania* a continuat curajoasa luare de atitudine în problemele școlare. S-a constatat „cu multă părere de rău, se spune în articolul *Sinoadele eparhiale și chestiunea școlară*, că școlile noastre nu pot înainta din cauza dispozițiilor antipedagogice din 1907. de aceea s-a luat act cu plăcere de reprezentăția temeinică și energică, înaintată în februarie a.c. la guvern din partea Consistoriului metropolitan din Sibiu, în care, înșirând toate gravaminele bisericii față de legea din 1907, cere cu toată hotărârea modificarea ei. Aceleași constatări le-a făcut și sinodul din Arad. Să sperăm că guvernul, în urma ultimelor promisiuni, la care se adaugă acum și jertfa de sânge a neamului nostru, va cumpăni cu obiectivitate justele postulate ale bisericii și va schimba toate dispozițiile legii, care vatămă nu numai autonomia, dar și cele mai elementare principii de educație”³⁷. De asemenea, consistorul va pregăti un memoriu în care, printre multe altele, se va cere ministrului ca în „consiliul regnicolar de instrucție, unde se discută toate proiectele de legi școlare” și unde confesiunile românești nu sunt reprezentate, să fie numiți bărbați de școală de-ai noștri”, care să apere acolo interesele și punctul de vedere al școlilor românești”³⁸. De altfel și secția școlară avea în pregătire în 1914 un astfel de memoriu, dar evenimentele au determinat suspendarea acțiunii respective³⁹.

Sinoadele din Sibiu și Arad s-au ocupat și de „chestiunea înființării unei școli normale de fete”, mereu amânată din cauza fondurilor bănești. „Adevărat, continuă articolul menționat, că guvernul ne-ar da banii de lipsă, însă el cere în schimb ca 5 materii să fie predate în limba maghiară. Sinodul din Sibiu a crezut că e mai bine să renunțe la darul guvernului, decât să jertfească drepturile limbii și educației românești”⁴⁰.

36. Rev. Trnsilvania 1914, p. 32-33. Vezi și articolele: *În legătură cu reforma învățământului secundar*, p. 7; *Ceva despre școlăle noastre secundare*, p. 74; *De la secția școlară*, p. 74, 193; *Limba românească în liceele din Bucovina*, p. 75; *Dintr-o convorbire*, p. 155-156; *Limba română în școlăle secundare de stat*, p. 195-196, ș.a.

37. Ibidem, 1915, p. 80.

38. Ibidem.

39. Ibidem., p. 82.

40. Ibidem., p. 80.

Atitudinea guvernului devenise oscilantă, evazivă, chiar conciliantă înaintea intrării trupelor românești în Transilvania. În același articol se observă că atitudinea „guvernului față de școlile noastre s-a mai îndulcit cu deosebire în urma războiului”. Această schimbare se reducea la revocarea ordonanțelor „privitoare la predarea religiei în limba maghiară” și votarea mai multor subvenții școlare din partea statului, „refuzate în diferite rânduri”. Pentru comitatele Sibiu și Făgăraș s-a acceptat de către ministrul cererea consistorului din Sibiu de a fi îndepărtați 2 inspectori, „din cei mai înverșunați”, Déneș Károly din Deva și dr. Sztancsek Zoltán din Făgăraș care nu erau animați „de considerații culturale”⁴¹.

Participarea cadrelor didactice la război, ca și alte aspecte interesa „Asociațiunea” fiindcă ea patrona și susținea școala de fete din Sibiu. Articolul *Jerfele școlii românești pentru patrie* ilustrează cu cifre, uneori aproximative, situația învățătorilor și profesorilor încorporați. Se pornește de la situația arhidiecezei ortodoxe a Sibiului din care au fost încorporați 350 de învățători, estimându-se apoi pentru întreg imperiul un total de aproximativ 1.000 de învățători „aflători pe câmpul de luptă”, la care se mai adaugă vreo 30 profesori. Ministerul a acordat o dispensă la 144 învățători, dar care nu era pe întreaga perioadă a războiului. O parte a celor de pe front au căzut pe câmpul de luptă dar, se conchide în final, „ne mângâiem cu nădejdea, că jertfa de sânge a școlii românești va însemna și pentru ea începutul libertății naționale”⁴².

Revista Transilvania scotea în evidență și obligațiile învățătorilor neîncorporați, cărora li s-a impus „să vie gratuit în ajutorul notarilor comunali, săvârșind în cancelarii agende administrative”⁴³. Dar revista își aduce omagiul ei studenților din seminariile teologice românești aflați „în număr mare la serviciile sanitare prin diferitele spitale ale țării” și care au demonstrat „un act de jertfă națională, căci au venit în ajutorul miilor de răniți români, care au sângerat în țări îndepărate...”⁴⁴.

Un act de mândrie națională l-a constituit înregistrarea în revista sibiană a distincțiilor primite din partea Academiei Române de către cinci ardeleni, oameni de aleasă cultură. Dr. Ilarion Pușcariu a devenit membru onorar „pentru activitatea sa pe teren bisericesc și școlar”, George Coșbuc și dr. Ioan Lupaș, membri activi, iar dr. Silviu Dragomir membru corespondent al secției istorice. Academia a mai premiat pe Victor Păcală pentru lucrarea sa, *Monografia comunei Rășinari (Sibiu, 1915)*⁴⁵. Aceste semne ale recunoașterii meritelor științifice trebuie văzute și ca intime dorințe ale celui mai înalt for de cultură românesc ca legăturile cu frații lor să devină tot mai trainice.

Moartea lui Titu Maiorescu în 1 iulie 1917 prilejuiește redacției revistei sibiene o rememorare succintă a principalelor etape de viață și creație ale

41. Ibidem., p. 81.

42. Ibidem., Vezi și anul școlar 1915/1916, p. 83.

43. Învățătorii în administrație, în ibidem., p. 82-83.

44. Seminariile noastre și războiul, în ibidem., p. 81-82.

45. Rev. Transilvania, 1916, p. 75.

acestui membru de onoare al său. Este descris ca „un luminător devotat al neamului nostru și un îndrumător iscusit al generațiilor tinere și al întregii noastre mișcări literare, timp de o jumătate de veac și mai bine” și ca un catalizator care a impus „o regenerare completă a vieții noastre literare”, dar a cărui spiritualitate, în conflict cu neajunsurile epocii, a lăsat amprente indistructibile în câmpul culturii românești⁴⁶. Dacă „Asociațiunea” și-a permis în 1917 să-l evoce pe titanul de origine ardeleană, stins din viață în Bucureștiul ocupat, în 1918 ea se repetă surprinzând dispariția lui C. Istrati, G. Coșbuc și B. Ștefănescu Delavrancea⁴⁷.

Sub forma unor știri despre învățământul românesc din paginile revistei „Asociațiunii” răzbătea protestul politic al oamenilor de cultură, meritul fiind cu atât mai mare cu cât nu se scursese nici un an de la izbucnirea războiului. Simțind slăbiciunea și ezitarea guvernului, temător, de altfel, pentru o posibilă intervenție a României, revista Transilvaniei și-a susținut cu brio partitura sa în concertul de proteste organizat de presa românească. Să nu oitem nici un element juridic important și anume că unele afirmații nu corespund prevederilor propriului statut, chiar dacă se refereau expres la învățământ. Odată cu numărul cumulativ 1-6 din 1916 și până la unire asemenea luări de atitudine dispar, lăsând loc doar unor vagi aluzii prilejuite de comemorarea unor personalități românești.

Răspândirea culturii între soldați și deci aspirația spre unitate lingvistică, ca o condiție a celei politice, asigură societății culturale din Sibiu un incontestabil merit politic de care până și dușmanii ei cei mai înverșunați au fost conștienți.

Dominată și condusă de ideea nobilă a conservării ființei naționale la vest de Carpați, prin mijloace culturale, Astra și-a justificat prin notabile înfăptuiri menirea sa istorică. Spiritul ei patriotic, care a unit toate mințile capabile de creații politice, economice ș.a., a dirijat cu tact și discreție multe din acțiunile folositoare progresului cultural al tuturor categoriilor sociale românești, aflate într-un amplu proces de pregătire a unirii cu „țara”.

De remarcat este stilul curajos, polemic al revistei *Transilvania*, care și-a ridicat glasul în apărarea școlii românești amenințate de maghiarizare sau a subliniat efectele pozitive ale unor personalități românești de la răsărit de Carpați.

Drama războiului a cuprins prin consecințele ei grave și asociația românească, care a cunoscut după 1917 unele din măsurile pregătite împotriva ei de guvernul maghiar, dar din fericire aplicate cu întârziere.

Sprijinul material masiv acordat de tânăra burghezie ardeleană, dar și de intelectualitatea atât de atașată cauzei naționale, îndreptățește concluzia că în ideea libertății etnice și unității naționale s-au însumat idealurile întregii națiuni indiferent de apartenență socială sau confesională.

46. Fd. Astra, doc. nr. 1091/1917; 1107/1917, p. 193-194-pr. verbal; + Titu Maiorescu în Rev. Transilvania, 1917, p. 84-87. Vezi și p. 93; 1915, p. 178.

47. Fd. Astra, reg. nr. 87, p. 72; doc. nr. 1011/1918-pr. verbal din 11 iunie 1918, p. 145; + Dr. V. Istrati, G. Coșbuc și Barbu Ștefănescu Delavrancea, în rev. Transilvania, 1918, p. 68-69, Vezi și Cezar Boliac, 1914, nr. 1, p. 36-37, A.B., Mormântul de la Mircești, 1915, p. 75-77; + Nicolae Gane și Nicolae Teclu, 1916, p. 74-75.

ANEXA 1

BUGETUL ASTREI ÎN ANII 1913 – 1918⁴⁸

Anii calenda- ristici	1913	1914	1915	1916	117	1918
Bilanț general	1.207.455,74	1.218.071,23	1.266.133,90	1.289.719,93	1.306.367,08	1.341.007,44
Venituri	66.733,54	58.744,40	49.330,95	42.521,92	50.763,95	53.583,90
Cheltuieli	64.607,70	58.744,40	39.199,96	36.976,10	42.343,35	42.343,35
Deficit	-	-	-	-	-	-
Excedent	2.125,84	-	10.130,99	5.542,82	8.346,00	9.240,55
Venituri fundaț. și fond. proprii	383.946,38	381.166,38	401.466,38	430.266,38	440.266,38	429.940,00
Depozitele spre fructificare	279.556,52	284.082,26	296.187,04	296.797,28	296.258,22	356.977,86
Taxe	24.599,15	16.111,50	14.504,83	11.450,23	11.545,16	10.017,62

48. Rev. Transilvania. 1914, p. 248-249, 312-337; 1915, p. 109, 152-175; 1916, p. 106-107, 112-113; 1917 p. 111-113, 115-139; 1918 p. 8-11, 14-37; 1919, p. 10, 14, 18, 26-28. În fondul Astra, doc. nr. 1321/ 1918- proc. verb. din 7 sept. 1918, găsim o mențiune privind donațiile făcute de băncile particulare. Astfel numai între 6 iulie – 7 sept. 1918 instituțiile bancare românești au donat suma de 2.120 coroane, dar cifra totală în care sunt incluse și persoanele particulare se ridică la 3.780 coroane. Pentru întreaga perioadă cifra globală este de 42.498,36 coroane. Date sintetice găsim și în raportul Astrei către Liga Națiunilor – Geneva, cu nr. 403/1923, f. 13-15, cu mențiunea doar că aici cifrele sunt prezentate global. Se mai pot consulta doc. nr. 1502/1914, f. 67-68; 1503/1914, f. 80; 1645/1914, f. 118; 51/1915, f. 8; 189/ 1915, f. 30-31; 245/1915, f. 34-36; 649/1915, f. 103; 708/1915, f. 118-119; 1021/1917, p. 145; 1035/1917, p. 182-185; 453/1918, p. 66-68; 552/1918, p. 71-73; 740/1918, p. 87-89; 855/1918, p. 119-121; 1011/1918, p. 147-49; 1232/1918, p. 205-207; 1485/1918, p. 308-311 - pr. verbale; 900/1916, p. 14; reg. nr. 11, f. 43, 59.

ANEXA 2

BURSELE ACORDATE DE ASTRA ÎN ANII 1913/14 – 1918/19⁴⁹

Anii școlari	1913/14	1914/15	1915/16	1916/17	1917/18	1918/19	1913/19
Nr. burse oferite	25	24	24	22	23	26	144
Total coroane	6.780	5.390	5.370	4.470	5.170	6.170	33.350
N r . b u r s e acordate	25	24	24	14	18	18	123
Total coroane	6.780	5.390	5370	1970	3.690	3.320	26.520
Studenți	7	8	8	6 din care 5 mob.	6 din care 2 mob.	6 din care 4 mob.	41 din care 11 mob.
Elevi școli teoretice	14	14	13	12 din care 1 mob.	12	13 din care 1 mob.	78 din care 2 mob.
Elevi școli cu profil practic	4	2	3	4 din care 3 mob.	5 din care 3 mob.	7 din care 3 mob.	25 din care 9 mobil.

49. *Transilvania*, 1914, p. 249, 338-339; 1915, p. 109, 170-177; 1916, p. 78, 107, 134-135, 171; 1917, p. 94, 140-141; 1918, p. 11, 38-39; 1919, p. 10, 28, 68-69. În *fondul Astra*, doc. nr. 696, 838/1916, se consemnează donația de 300 coroane făcută de George Pop de Băsești pentru „ajutorarea învățătorilor de la meserii”. Același document se referă și la donația sumei de 20.000 coroane pentru fundația Ioan Bădilă și Ioana Moldovan.

ANEXA 3

DESPĂRȚĂMINTELE „ASOCIAȚIUNII”

Perioada	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Despărțăminte ⁵⁰	82	87	87	87	87	87
Valori administrate in coroane.	20230,48	29629,32	29629,32	29629,32	29629,32	29629,32
Agenturi	509	523	523	523	523	523
Biblioteci populare	595	626	626	626	626	626
Despărțăminte active	54	–	29	2	–	6
Conferințe susținute de conferențiarul agronomic ⁵¹	219	138	–	–	–	–
Conferințe susținute de conferențiarul cooperatist	23 (in 23 comune)	–	1 curs	–	–	–
Prelegeri in despărțăminte.	1217	575	–	–	–	–
Taxe ⁵²	24599,15	16111,50	14504,83	11450,23	11545,16	10017,62

50. Rev. *Transilvania*, 1914, p.39-40, 159, 200, 240, 242-243, 293-294, 507-508, 510; 1915, p. 90-91; 1916, p. 98-101; 1917, p. 93, 102-105; 1919, p. 4, 7, 11, 15-16, 20. Rapoartele pe anii 1917 și 1918 nu prezintă date statistice privind despărțămintele și, ca atare, pentru acești ani le-am preluat pe cele din anul 1916.

51. *Ibidem*, 1914, p. 157-160, 200, 239, 295-309, 508; 1915, p. 102-103, 105-106, 145-149; 1916, p. 99, 102, 104; 1917, p. 105-106; 1919, p. 4-5, 8, 12, 16, 20. Există o neconcordanță a datelor referitoare la prelegerile susținute. De exemplu, pentru anul 1913 rapoartele pe anii 1913, 1914 și 1919 prezintă cifre diferite, care la rândul lor diferă de rapoartele celor 2 conferențieri.

52. *Ibidem*, 1914, p. 319, 508; 1915, p. 90-91, 157; 1916, p. 119; 1917, p. 121; 1918, p. 121.

ANEXA 4

BIBLIOTECA ȘI MUZEUL „ASOCIAȚIUNII”

Perioada	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Nr. cărți ⁵³	7.228	7439	7853	7853	8120	18024
Nr. volume	9134	9345	9817	9817	10717	22158
Nr. publicații	227	227	227	227	312	495
Nr. exemplare		1672	1775	1775	1997	1512
Colecția ⁵⁴ Biblioteca tineretului, nr. broșuri	–	–	–	–	–	–
Biblioteca ⁵⁴ populară. Nr. broșuri	11	11	1	1	1	1
Nr. exemplare	138000	90000	10000	10000	10000	15000
Revista Transilvania ⁵⁴ Numere editate anual	6	8	2	2	2	1
Obiecte intrate in muzeu ⁵⁷	68	101	86	117 și fotografii	17 și fotografii	2
Donații coroane	–	4297	1351,60	1351,60	1673	1075

53. *Rev. Transilvania*, 1914, p. 247-248; 1915, p. 107-108; 1916, p. 103-104; 1917, p. 107, 173; 1918, p. 4-5; 1919, p. 6, 9, 12-13, 16-17, 20-22. Vezi și Ioan Domșa, *Biblioteca centrală a Asociațiunii (Astra)*, în *rev. Transilvania*, anul 76, 1945, nr. 3-4, p. 38-58.

54. *Ibidem*, 1914, p. 247; 1915, p. 107; 1919, p. 5.

55. *Ibidem*, 1914, p. 40, 246, 509-510; 1915, p. 106; 1916, p. 103, 172; 1917, p. 106-107, 173-174; 1918, p. 4; 1919, p. 8, 12-13, 16-17, 20. Vezi și *Id. Astra*, doc. nr. 12/1915. La anul 1917 nu sunt cuprinse cele 10000 cărți de cult tipărite.

56. *Ibidem*, 1914, p. 5, 510; 1915, p. 106, 1916; p. 79-80, 102; 1917, p. 106; 1918, p. 3; 1919, p. 5, 8, 12, 16, 20. Vezi pentru toate publicațiile și *Id. Astra*, doc. nr. 403/1923, f. 6-10.

57. *Ibidem*, 1914, p. 240, 248, 312-313, 328; 1915, p. 108, 152; 1916, p. 79, 104-105, 110-112, 172; 1917, p. 45, 107-108, 173; 1918, p. 5; 1919, p. 6, 9, 13, 17, 22-23; anul 68, 1937, nr. 3, p. 163. În nr. 4/1936, p. 322 se dă alt număr de obiecte: 68, 101, 86, 110, 17, 68, 23, 184 (1913-1919). Donațiile pentru muzeu au fost numeroase. În afara Băncii „Albina” o donație, dacă nu mare, cel puțin semnificativă, a făcut în 1916 generalul maior Al. Lupu din Viena. Cf. *Id. Astra*, doc. nr. 615/1916 – pr. verb. din 22 iunie 1916, f. 191; *rev. Transilvania*, 1917, p. 80.

**QUELQUES ASPECTS DE L'ACTIVITE DE L'ASTRA PENDANT LA
PÉRIODE 1914 – 1918**

Résumé

L' auteur décrit l'activité de l'ASTRA pendant la première guerre mondiale, la période des oppresions vis à vis d'organisations culturelles et de la liberté individuelle. Les membres de l'ASTRA ont été mobilisés et envoyés dans la guerre et toutes les assemblées de l'association ont été interdites.

Malgré de ces difficultés, ASTRA manifestait le même optimisme, et persévérait de faire d'inscrire de nouveaux membres dans l'association. Même dans l'année 1914, des intellectuels roumains, parmi le professeur universitaire Ioan Ciocan, ont sollicité l'acception de fonder un compartiment de l'association, même dans la ville Budapesta.

Dans l'année 1915 seulement 29 compartiments de l'ASTRA du total de 87, ont répondu à l'appel du Comitet Central, en rapportant sur l'activité déployée. Dans l'année 1918, seulement 6 compartiments, par exemple: Blaj, Lăpuș, Sălciva, Săliște, Sibiu et Vîrșeș ont recu et ont donné les taxes.

Le nombre de la Revue: "Transilvania" (le revue de l'ASTRA) a été diminué. On remarque le style courageux, polemique de la revue qui deffendait les intérêts des écoles roumains contre les tendances d'introduire totalmente la langue hongroise dans les écoles roumains.

Après la guerre et l'Union de la Transsylvanie avec la Roumanie s'ont ouvert de nouveaux espaces pour les manifestations de l'ASTRA.